ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНИХ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У ЗАХИСТІ ПРАВ ЛЮДИНИ

КІБЕЦЬ Д.В. - кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародного та європейського права Державного університету «Київський авіаційний інститут»

https://orcid.org/0000-0003-4823-4546
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.39

Неурядові організації відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, зокрема у сфері захисту прав людини. Їх діяльність спрямована на захист основних прав і свобод людини в умовах, коли держави або міжнародні інституції не можуть або не хочуть втручатися. НУО виступають як незалежні спостерігачі, часто в умовах внутрішніх політичних або соціальних криз, і забезпечують ефективний механізм реагування на порушення прав людини. Вони не лише документують порушення, а й активно працюють на зміну політики та законодавства, що сприяє покращенню ситуації з правами людини на національному й міжнародному рівнях.

НУО виконують кілька важливих функцій у сфері прав людини. Вони є адвокатами інтересів жертв порушень прав, забезпечують правову допомогу та консультують постраждалих. Організації надають підтримку через юридичні канали, представляючи інтереси на національних і міжнародних платформах. Зокрема, вони проводять моніторинг порушень прав людини, здійснюють збір незалежних даних, а також складають об'єктивні звіти, що дозволяють привертати увагу до серйозних порушень, які можуть бути ігноровані державними органами.

Важливою складовою діяльності НУО є їхня взаємодія з міжнародними організаціями, такими як ООН та ЄС, а також з національними урядами, де вони активно лобіюють зміни в політиці та законодавстві, що стосуються прав людини. Вони також займаються освітою населення, підвищуючи правову обізнаність через тренінги, публікації та конференції. Це дає громадянам можливість краще розуміти свої права та механізми їхнього захисту.

Теоретично, діяльність НУО у сфері прав людини базується на кількох концепціях, зокрема на глобалізації прав людини. Вони допомагають поширювати міжнародні стандарти прав людини та сприяють впровадженню їх у національну практику, виступаючи посередниками між державами, міжнародними інститутами та громадянським суспільством. Крім того, НУО мають важливу роль у розвитку демократії, соціальної справедливості та рівності, активно підтримуючи вразливі групи населення, такі як національні меншини, жінки, діти та люди з інвалідністю.

Практично НУО займаються моніторингом ситуації з правами людини, документуванням порушень, а також надають правову підтримку жертвам. Вони активно співпрацюють з міжнародними правозахисними організаціями, а також лобіюють надання допомоги країнам, де права людини регулярно порушуються.

У результаті, НУО є важливими акторами в управлінні правами людини, захисті правосуддя і впливі на політику, виконуючи критичну роль у забезпеченні справедливості на глобальному рівні. Їх діяльність є основою для змін у суспільствах, де порушення прав людини є системною проблемою, і сприяє досягненню міжнародних стандартів прав людини через моніторинг, адвокацію та правозахисну діяльність.

Ключові слова: міжнародні організації, неурядові організації, захист прав людини, права людини, міжнародне публічне право.

Постановка проблеми

Неурядові організації займають ключову роль у забезпеченні прав людини, особливо в умовах, коли держави або міжнародні інституції не можуть або не хочуть втручатися в ситуації порушення прав. Вони виступають як незалежні спостерігачі та активні учасники в моніторингу ситуацій з правами людини, надають правову допомогу жертвам порушень, лобіюють зміни в політиці та законодавстві, а також активно працюють над підвищенням обізнаності громадськості про права людини. НУО можуть мати значний вплив на міжнародну та національну політику, взаємодіючи з урядами та міжнародними організаціями, що робить їх важливими акторами в глобальній системі захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері прав людини та ролі неурядових організацій у їх захисті показує значний інтерес до цього питання в контексті змін міжнародних механізмів взаємодії. Учені все більше зосереджуються на аналізі впливу НУО на зміни в національному та міжнародному праві, а також на механізмах їх участі в моніторингу порушень прав людини. Зокрема, дослідження таких авторів, як Д. Льюіс, Дж. Кларк, Ю. Барабаш, О. Панкевич та інші.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є аналіз ролі неурядових організацій у захисті прав людини на національному та міжнародному рівнях, а також визначення ефективності їх впливу на правові механізми, що забезпечують дотримання прав людини. Завдання дослідження включають вивчення правових аспектів діяльності НУО, аналіз їх взаємодії з державами та міжнародними організаціями, а також оцінку їхнього внеску в процес моніторингу і протидії порушенням прав людини.

Виклад основного матеріалу

Неурядові організації (НУО) відіграють важливу роль у сучасному суспільстві, особливо в контексті захисту прав людини. Їхня діяльність має значний вплив на дотримання прав і свобод, зокрема в умовах, коли держави або міжнародні інституції не здатні чи не бажають діяти. У випадках порушення прав людини, спричинених внутрішніми політичними чи соціальними кризами, НУО виступають незалежними спостерігачами, вільними від державного чи комерційного впливу. Завдяки гнучкості, вмінню швидко мобілізувати ресурси та залучати громадськість, вони виконують ключову функцію у відстоюванні прав людини та сприяють пошуку нових підходів до їх захисту. Крім того, такі організації формують громадську думку і впливають на політичні процеси як на національному, так і на міжнародному рівнях. Вони здатні оперативно реагувати на кризові ситуації, надавати допомогу постраждалим та сприяти реформуванню правових систем[1].

Неурядові організації виконують кілька важливих функцій у сфері захисту прав людини. Вони виступають як адвокати інтересів жертв порушень прав, часто забезпечуючи голос для тих, кого не чують на національному рівні. НУО активно працюють на юридичному фронті, надаючи постраждалим правову допомогу, консультують їх, а також представляють інтереси в судах і на міжнародних платформах. Завдяки їхній діяльності порушення прав людини, які можуть бути ігноровані на національному рівні, часто стають об'єктом уваги міжнародної спільноти.

Окрім правозахисної діяльності, неурядові організації займаються моніторингом порушень прав людини. Вони регулярно здійснюють огляди ситуації в різних регіонах, надаючи незалежні та об'єктивні звіти, які допомагають виявляти системні порушення. Це є важливим елементом для розробки ефективних заходів реагування. Документація порушень прав людини служить основою для подальших дій, включаючи звернення до міжнародних організацій, проведення кампаній, які підвищують обізнаність громадськості та змушують уряди нести відповідальність.

Окремо слід виділити функцію лобіювання змін у політиці та законодавстві.

НУО активно співпрацюють з урядами та парламентарями, ініціюючи законодавчі зміни, спрямовані на покращення ситуації з правами людини в країнах. Вони часто працюють над розробкою нових політик, які відповідають міжнародним стандартам прав людини і можуть значно впливати на державну політику, мобілізуючи підтримку громадянського суспільства, активістів та міжнародних партнерів [2].

Окрім цього, неурядові організації активно займаються просвітницькою діяльністю, поширюючи знання про права людини серед широких верств населення. Вони проводять тренінги, організовують конференції, публікують інформаційні матеріали, що допомагають громадянам краще розуміти свої права та способи їх захисту. Така робота сприяє формуванню правової обізнаності й надає інструменти для протидії порушенням.

Також НУО взаємодіють із засобами масової інформації, аби привернути увагу до актуальних проблем у сфері прав людини. Вони впливають не лише на громадську думку, а й на політичні процеси, зокрема шляхом співпраці з міжнародними структурами, такими як ООН і ЄС, а також із національними урядами. Використовуючи різні механізми — від подання заяв і підготовки звітів до участі в засіданнях міжнародних інституцій — НУО сприяють дотриманню міжнародних стандартів та ініціюють надання підтримки державам, де права людини систематично порушуються.

Це особливо важливо для груп населення, які часто стикаються з дискримінацією, таких як національні меншини, жінки, діти, люди з інвалідністю та біженці. Багато з цих груп не мають достатнього доступу до захисту своїх прав через соціальні, економічні або культурні бар'єри. НУО виступають на захист таких уразливих категорій, пропонуючи їм правову допомогу, захищаючи їхні інтереси на міжнародному рівні, а також займаючись моніторингом і виступаючи за зміни в законодавстві, яке стосується їхніх прав. Вони організовують програми підтримки, реабілітації та інтеграції біженців і інших уразливих груп у соціум, забезпечуючи їм можливості для розвитку та реалізації своїх прав [3].

Теоретичні дослідження діяльності неурядових організацій у сфері прав людини часто спираються на різноманітні концепції, які пояснюють їх роль та функції в сучасному суспільстві. Однією з основних концепцій є «глобалізація прав людини», яка передбачає формування міжнародної спільноти, у межах якої дотримання прав людини стає загальною нормою, а не винятком. Глобалізація прав людини не обмежується лише питаннями міжнародного права, а також включає культурні, соціальні та економічні аспекти, що дозволяють забезпечити універсальне визнання основних прав і свобод людини на глобальному рівні. У цьому контексті НУО можуть відігравати роль мосту між міжнародними стандартами прав людини та національними практиками. Вони забезпечують ефективну взаємодію між національними урядами, міжнародними інституціями та громадянським суспільством, сприяючи формуванню і посиленню міжнародних норм через адвокацію, моніторинг та правозахисну діяльність.

НУО як гравці глобальної правозахисної системи виконують роль посередників, допомагаючи втілювати міжнародні принципи прав людини на практиці. Вони активно залучаються до механізмів міжнародних правозахисних організацій, а також підтримують ініціативи щодо реформування національних законодавств. Оскільки неурядові організації мають здатність швидко реагувати на порушення прав людини, вони можуть впливати на формування міжнародної політики в питаннях прав людини, лобіюючи зміни в національному і міжнародному праві та підтримуючи постраждалих.

Ще однією важливою теоретичною концепцією є концепція «третього сектору». Вона підкреслює важливість організацій, що не належать до держави чи комерційного сектору, але які мають значний вплив на формування громадської думки, політики та соціальних змін. Третій сектор включає в себе не тільки правозахисні організації, а й численні інші організації, що займаються культурними, освітніми, екологічними та соціальними питаннями. У випадку з НУО,

що працюють у сфері прав людини, їхня роль полягає у формуванні та підтримці правових та соціальних ініціатив, спрямованих на забезпечення прав осіб, чий доступ до правосуддя обмежений або який страждає від дискримінації. Вони також виступають як каталізатори змін у суспільстві, сприяючи розвитку демократії, соціальної справедливості та рівності.

Теоретично, неурядові організації у сфері прав людини функціонують як «наглядачі» за дотриманням прав, надаючи доступ до правосуддя для осіб, чиї права були порушені. Вони не лише реагують на порушення, а й працюють на випередження, реалізуючи освітні програми та ініціативи, спрямовані на підвищення рівня правової обізнаності серед населення. Це дозволяє громадянам краще захищати свої права та звертатися за допомогою до організацій, що спеціалізуються на правозахисті. Завдяки своїй здатності впливати на політику, НУО можуть також брати участь у розробці правових механізмів, що дозволяють забезпечити більш ефективний захист прав людини в країнах, де існують значні системні порушення.

Загалом теоретичні підходи до діяльності неурядових організацій свідчать про їхню важливість не лише як активних учасників у забезпеченні прав людини, але й як носіїв змін у глобальному контексті. Їхня роль в управлінні правами людини, забезпеченні доступу до правосуддя та впливі на політику робить їх одними з ключових акторів у сучасному суспільстві [4].

Практична діяльність неурядових організацій у сфері захисту прав людини є багатогранною і охоплює численні заходи, спрямовані на забезпечення і захист основних прав і свобод людини. Одним з основних напрямків діяльності є моніторинг ситуації з правами людини. НУО активно працюють над збором даних про порушення прав людини, документуванням випадків насильства, дискримінації чи інших порушень, що здійснюються як на рівні окремих осіб, так і в межах державної політики або міжнародних конфліктів. Вони створюють спеціалізовані звіти, дослідження та публікації, що привертають увагу міжнародних організацій, урядів та громадськості до конкретних порушень прав.

У сфері забезпечення прав людини функціонує значна кількість впливових неурядових організацій, які діють як на міжнародному, так і на національному рівнях. Серед найвідоміших міжнародних організацій варто виділити Amnesty International — одну з найстаріших правозахисних організацій, яка займається документуванням порушень прав людини, веденням міжнародних кампаній із захисту прав жертв політичних переслідувань, катувань та дискримінації. Її діяльність охоплює широкий спектр тем — від свободи слова до прав мігрантів і біженців [5].

Ще одним важливим гравцем є Human Rights Watch — глобальна організація, яка проводить глибокі дослідження ситуації з правами людини в різних країнах, надає детальні звіти та рекомендації урядам, міжнародним організаціям і медіа. Її аналітична робота часто стає основою для міжнародного тиску на режими, які допускають серйозні порушення прав людини.

Міжнародна федерація за права людини (FIDH) об'єднує сотні національних правозахисних організацій з різних країн світу і працює над координацією зусиль у боротьбі за дотримання міжнародних стандартів прав людини. Її діяльність включає як юридичний супровід, так і політичний лобізм та участь у міжнародних судових процесах.

На рівні Європи значну роль відіграє European Center for Constitutional and Human Rights (ECCHR), який спеціалізується на стратегічному судовому захисті прав людини, зокрема у справах, пов'язаних з воєнними злочинами, катуваннями, примусовою працею та корпоративною відповідальністю [6].

В Україні активно діють такі організації, як Українська Гельсінська спілка з прав людини, Центр прав людини ZMINA, Харківська правозахисна група та КримSOS, які виконують моніторинг ситуації з правами людини, надають правову допомогу, працюють над документуванням злочинів, пов'язаних із воєнними конфліктами, переслідуванням активістів, внутрішнім переміщенням тощо. У своїй діяльності вони не

лише реагують на порушення, а й виступають із ініціативами щодо вдосконалення законодавства та зміцнення правової системи.

Усі ці організації є прикладом того, як громадянське суспільство здатне ефективно втручатися в процес забезпечення прав людини, заповнюючи ті прогалини, які залишаються поза увагою держави або міжнародних структур.

Крім того, НУО активно залучаються до процесів правосуддя, зокрема через подання амічних судових висловлювань (amicus curiae), що є важливим інструментом для впливу на правову практику. Амінус куріє — це юридичний інструмент, що дозволяє неурядовим організаціям брати участь у судових розглядах, не будучи сторонами процесу, але надаючи суду важливу інформацію чи юридичну допомогу. Ці висловлювання можуть бути критичними для прийняття рішення в складних справах, що стосуються прав людини, оскільки вони допомагають суддям зрозуміти важливість певних аспектів законодавства або міжнародного права. Таке залучення до судових процесів дозволяє неурядовим організаціям допомогти в досягненні більш справедливих рішень, підвищуючи рівень правової обізнаності і сприяючи розвитку правозахисної практики.

Неурядові організації також активно діють на рівні національних та міжнародних судових інстанцій, допомагаючи потерпілим від порушень прав людини доводити свої справи до вищих правових рівнів. Вони організовують кампанії для привернення уваги до конкретних випадків, а також підтримують постраждалих шляхом надання фінансової, технічної чи правової допомоги. Таким чином, їхня діяльність охоплює не лише збір інформації та юридичне консультування, а й сприяє реалізації правосуддя в міжнародному контексті.

Ще одним важливим напрямом роботи є надання гуманітарної підтримки в умовах криз — зокрема під час збройних конфліктів, природних катастроф чи масового переміщення населення. У таких ситуаціях НУО забезпечують доставку необхідних ресурсів — продуктів харчування, води, медикаментів — а також надають медичну допомогу, психологічну підтримку та інші життєво важливі послуги. Вони опікуються біженцями, внутрішньо переміщеними особами та іншими вразливими групами, допомагаючи їм адаптуватися до нових умов. Така діяльність має критичне значення, адже саме НУО часто першими реагують на надзвичайні ситуації, зменшуючи масштаб гуманітарних криз і створюючи передумови для відновлення базових стандартів життя [7].

Отже, практичні аспекти діяльності НУО є надзвичайно важливими для забезпечення прав людини, і їхня роль не обмежується лише моніторингом і документуванням порушень. Вони активно втручаються в правові процеси, допомагають з правозахисною діяльністю та здійснюють гуманітарні заходи, що сприяють забезпеченню прав і свобод на глобальному та місцевому рівнях.

Попри вагомий внесок у сферу захисту прав людини, неурядові організації регулярно стикаються з низкою викликів, які обмежують їхню ефективність і стабільність функціонування. Один із найгостріших викликів — це обмежений доступ до важливої інформації, необхідної для повноцінного моніторингу ситуації з правами людини. У країнах з авторитарним режимом або низьким рівнем прозорості влади, правозахисники можуть стикатися з відмовами в доступі до офіційної документації, заборонами на відвідування місць утримання осіб або судових засідань, що значно ускладнює процес верифікації фактів порушень.

Іншим важливим обмеженням є репресивне правове середовище. У багатьох державах діяльність НУО регламентується жорсткими законами, які обмежують свободу асоціацій, вводять додаткові податкові або звітні зобов'язання, а в окремих випадках навіть кваліфікують діяльність НУО як «іноземне втручання». Правозахисники зазнають переслідувань, тиску з боку правоохоронних органів, а інколи — і фізичних погроз або насильства. Усе це створює атмосферу страху і невизначеності, що безпосередньо впливає на функціонування організацій.

Суттєвою проблемою для більшості НУО є нестабільність фінансування. У пе-

реважній більшості випадків НУО не мають сталих джерел доходу та залежать від грантів, пожертв і допомоги міжнародних донорів. Така залежність не лише ускладнює довгострокове планування, але й може призводити до скорочення програм у разі зміни пріоритетів донорських організацій або глобальних політичних обставин (наприклад, фінансування певних регіонів у період активних криз може витісняти ресурси з інших напрямків).

Одним із найделікатніших викликів є необхідність забезпечення незалежності та неупередженості. Оскільки частина НУО отримує фінансування від урядів або міжнародних інституцій, виникає ризик прямого або непрямого впливу на зміст їх діяльності. Це може проявлятись у зменшенні критичних заяв стосовно донорських країн, униканні політично чутливих тем або орієнтації на проєкти, які є пріоритетними для донорів, але не обов'язково відповідають нагальним потребам місцевих спільнот. Балансування між фінансовою підтримкою та збереженням автономності є постійним викликом для правозахисних організацій.

Крім того, багато НУО стикаються з інституційними проблемами, такими як нестача фахівців, високий рівень плинності кадрів, бюрократизація внутрішніх процесів та недостатня співпраця між собою. У деяких випадках це призводить до дублювання зусиль, неефективного використання ресурсів та зменшення довіри з боку громадськості [8].

Загалом, сучасні неурядові організації працюють у складному та часто ворожому середовищі, де їм доводиться адаптуватися, захищати себе та постійно доводити легітимність і важливість своєї діяльності. Однак, попри ці обмеження, саме здатність до гнучкої реакції, інноваційності та широкої мережевої підтримки дозволяє НУО залишатися ключовими суб'єктами у сфері захисту прав людини на національному та міжнародному рівнях.

Висновки

Неурядові організації відіграють важливу роль у забезпеченні прав людини. Їх діяльність спрямована на захист осіб, чиї права порушуються, та на забезпечення дотримання міжнародних стандартів прав людини. Проте, попри свою важливість, НУО стикаються з низкою викликів, таких як обмеження доступу до ресурсів, правові бар'єри та необхідність забезпечення незалежності у своїй діяльності. Продовження розвитку і підтримки НУО є важливим етапом для досягнення більш ефективного захисту прав людини на глобальному рівні.

Література

1. What Role Do NGOs Play in Protecting Human Rights? URL: https://www.humanrightscareers.com/issues/what-role-do-ngos-play-in-protecting-human-rights/

2. Ivanytskyi A. The Role of Non-Governmental Organizations in the Functioning of International Human Rights Protection Mechanisms. Visegrad Journal on Human Rights. 2024. №. 2. pp. 53-60.

3. Human Rights Activism and the Role of NGOs URL: https://www.coe.int/en/web/compass/human-rights-activism-and-the-role-of-ngos

4. The role of non-governmental organizations in the promotion and protection of human rights : symposium organized on the occasion of the award of the Praemium Erasmianum to the International Commission of Jurists URL: https://www.icj.org/wp-content/uploads/1989/01/role-of-NGO-in-human-rights-conference-report-1989-eng.pdf

5. Скрипник О. М. Роль Amnesty International в системі міжнародних відносин. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Історичні науки. 2022. № 4 (352), червень. С.138-148.

6. Hora M.A. The international mechanism of protection of human rights. Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Pravoznavstvo. 2015. № 20(1). pp. 147–159.

7. Susan F. Martin, Moller E. NGOs and practical protection in humanitarian crises URL: https://reliefweb.int/report/world/ngos-and-practical-protection-humanitarian-crises

8. Recommendations from NGOs Regarding Restrictions on Human Rights During Wartime. URL: https://cedem.org.ua/en/library/restrictions-human-rights-wartime/

Kibets D.V.,
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of International and European Law
State university «Kyiv aviation institute»»
https://orcid.org/0000-0003-4823-4546

THEORETICAL FOUNDATIONS AND PRACTICAL ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF NON-GOVERNMENTAL ORGANIZATIONS IN THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Non-governmental organizations play a vital role in modern society, particularly in the field of human rights protection. Their activities are aimed at safeguarding fundamental human rights and freedoms in situations where states or international institutions cannot or do not want to intervene. NGOs act as independent observers, often in the context of internal political or social crises, and provide an effective mechanism for responding to human rights violations. They not only document violations but also actively work towards changing policies and legislation to improve the human rights situation at both national and international levels.

NGOs perform several important functions in the field of human rights. They act as advocates for victims of rights violations, provide legal assistance, and counsel those affected. The organizations offer support through legal channels, representing interests on both national and international platforms. Specifically, they monitor human rights violations, collect independent data, and compile objective reports, which help raise awareness of serious violations that may be ignored by state authorities.

An important aspect of NGO activities is their interaction with international organizations, such as the UN and the EU, as well as with national governments, where they actively lobby for changes in policies and legislation related to human rights. They also engage in public education, raising legal awareness through training, publications, and conferences. This allows citizens to better understand their rights and the mechanisms for their protection.

Theoretically, NGO activities in the field of human rights are based on several concepts, particularly the globalization of human rights. They help spread international human rights standards and promote their implementation in national practice, acting as intermediaries between states, international institutions, and civil society. Furthermore, NGOs play a significant role in the development of democracy, social justice, and equality, actively supporting vulnerable groups, such as national minorities, women, children, and people with disabilities.

Practically, NGOs monitor the human rights situation, document violations, and provide legal support to victims. They collaborate closely with international human rights organizations and also lobby for aid to countries where human rights are regularly violated.

As a result, NGOs are crucial actors in human rights governance, the protection of justice, and influencing policies, performing a critical role in ensuring justice at the global level. Their activities form the foundation for societal changes in countries where human rights violations are a systemic issue and contribute to achieving international human rights standards through monitoring, advocacy, and human rights defense activities.

Key words: international organizations, non-governmental organizations, human rights protection, human rights, international public law.